

*До 180-річчя
початку археологічних
розкопок на території
Херсонеського городища*

Херсонеське городище. Фото з повітря В.О. Філіпова

2007 р. виповнюється 180 років із початку археологічних досліджень на території Херсонеського городища. Вперше їх було проведено 1827 р. поручиком Чорноморського флоту Карлом (Миколаю) Крузе за дорученням адмірала О.С. Грейга, а згодом продовжено флотськими офіцерами В.І. Барятинським, лейтенантом Шемякіним, графом О.С. Уваровим, Одеським товариством історії і старожитностей та Імператорською археологічною комісією, представники якої — К.К. Косцюшко-Валюжинич та Р.Х. Лепер — здійснили масштабні, навіть за сучасними мірками, археологічні розкопки пам'яток Херсонеса та його некрополя. Після 1917 р. археологічні дослідження на Херсонеському городищі проводили експедиції під керівництвом співробітників Херсонеського музею (згодом Національного заповідника «Херсонес Таврійський») Державного Ермітажу, Державного історичного музею у Москві, інститутів археології АН СРСР, АН УРСР і НАН України, Свердловського і Харківського університетів.

Протягом цього часу було досліджено значну частину Херсонеського городища, його некрополя та сільськогосподарських садиб, розташованих на Гераклеїському півострові, а також отримано значний фактичний матеріал. Саме ці багатолітні польові дослідження та отримані матеріали дають змогу випускати узагальнюючі академічні праці, присвячені історії та культурі античного Херсонеса та середньовічного Херсона. Так, у 2004—2005 рр. світ побачили три з чотирьох томів видання, присвяченого його історії та культурі, здійсненого Інститутом археології НАН України за участю Національного заповідника «Херсонес Таврійський» та вчених України і Росії (Херсонес 2004; 2005; Сорочан 2006). Ця праця стала певним підсумком вивчення та інтерпретації херсонеських пам'яток протягом ХІХ—ХХ ст. Проте, звичайно, в цьому виданні, як і в аналогічних академічних працях, не розв'язані всі проблеми, пов'язані з історією та культурою Херсонеса-Херсона. Усвідомлюючи це, автори висловили свій погляд на їх розв'язання, а в деяких випадках звернули увагу читачів на ще не вирішені чи дискусійні питання. Робота над розділами томів дала змогу з'ясувати, що і як було зроблено протягом ХІХ—ХХ ст., а відтак, спланувати подальшу роботу, оскільки наука не стоїть на місці й потребує нових підходів до, здавалося б, добре відомих фактів, що іноді сприймаються як аксіоми.

Найголовніше, що з'ясувалося під час підготовки трьох томів академічного видання, присвяченого історії та культурі Херсонеса-Херсона, — це необхідність поповнення джерельної бази нових досліджень. Для цього не обов'язково збільшувати обсяг польових робіт, чого прагнуть багато вчених, адже до сьогодні в науковий обіг не введено значний фактичний матеріал, уже отриманий у результаті розкопок протягом ХХ ст., що зберігається в архіві та фондах Національного заповідника «Херсонес Таврійський». Це стримує продовження глибокого аналізу всіх сторін життя херсонеситів, тому нагальним завданням на найближчі десятиліття для співробітників Національного заповідника «Херсонес Таврійський» мають стати камеральна обробка та публікація археологічного матеріалу з розкопок попередніх років, включно з дореволюційними.

Однак публікація матеріалів не має бути самоціллю, оскільки це лише перший етап науково-дослідної роботи, що дає змогу перейти до інтерпретації матеріалу та його використання для вивчення різних аспектів давньої історії. Адже не саме джерело, отримане під час розкопок, є кінцевою метою історико-археологічного дослідження, а його інтерпретація, на основі якої роблять історичні висновки. Нині можна з сумом констатувати, що результати археологічних досліджень Херсонеського городи-

ща, особливо пам'яток сільськогосподарської округи Херсонеса на Гераклеїському півострові, лише частково можна використати для широких наукових узагальнень, необхідних для вивчення історичного розвитку Херсонеса-Херсона. Лише рухаючись уперед, дотримуючись усіх правил, вироблених теорією та практикою наукових досліджень, можна піднести науку на якісно новий рівень — відповідно до високих сучасних вимог.

Очевидно, слід згадати давно забуту ініціативу К.Е. Гриневича — першого директора Херсонеського музею та професійного вченого, який, створюючи на початку ХХ ст. експозицію музею, розпочав публікацію матеріалів дореволюційних розкопок. У цьому він вбачав одне з основних завдань, що стояли тоді й залишаються актуальними й дотепер для дослідників Херсонеса та дирекції Національного заповідника «Херсонес Таврійський». На наш погляд, до багатогранної комплексної роботи мають долучитися співробітники академічних інститутів і вищих навчальних закладів України та Росії, усі, кому не байдужа доля Херсонеса та його пам'яток, а дирекції заповідника слід створити всі необхідні для цього умови. Лише тоді Херсонес Таврійський зможе стати в один ряд із найвідомішими пам'ятками античної та середньовічної культури, до яких він, безумовно, належить.

Відзначаючи 180-річчя початку розкопок на території Херсонеса Таврійського, хотілося б згадати всіх, хто зробив значний внесок у справу археологічних досліджень та вивчення цієї всесвітньо відомої пам'ятки, яку іноді називають «слов'янськими Помпеями». Редколегія журналу «Археологія» та співробітники Інституту археології НАН України підготували блок матеріалів, які є даниною колишнім та сучасним дослідникам Херсонеса.

Херсонес Таврический в середине I в. до н. э. — VI в. н. э. Очерки истории и культуры. — Харьков: Майдан, 2004. — 732 с.

Херсонес Таврический в третьей четверти середине VI — середине I вв. до н. э. Очерки истории и культуры. — К.: Академперіодика, 2005. — 628 с.

Сорочан С.Б. Византийский Херсон. Очерки истории и культуры. — Харьков: Майдан, 2005. — 1648 с.

ВІД РЕДКОЛЕГІЇ

Т.М. Шевченко, І.Г. Тарасенко

ПАМ'ЯТІ К.К. КОСЦЮШКА-ВАЛЮЖИНИЧА — ВИДАТНОГО ДОСЛІДНИКА ХЕРСОНЕСА

Цьогоріч виповнюється 160 років із дня народження і 100 років із дня смерті К.К. Косцюшка-Валюжинича (1847—1907), видатного археолога, з іменем якого пов'язані початок систематичних розкопок у Херсонесі та відкриття на його території великої кількості відомих на сьогодні пам'яток.

Близьке знайомство вченого з пам'яткою, на дослідження якої він витрачав усі свої сили, натхнення і час, відбулося 1888 р. Тоді Імператорська археологічна комісія організувала розкопки на території Херсонеського городища під керівництвом відомого російського візантиніста

М.П. Кондакова, який очолював слов'яно-руський відділ Ермітажу. Він не міг бути на розкопках постійно, тому помічником йому призначили банківського службовця, моголівського дворянина К.К. Косцюшка-Валюжинича, який здобув освіту в Гірничому корпусі, але не закінчив навчання, потім служив то конторником, то рахувальником на залізниці, а в останні роки перед тим як перейти на службу до Імператорської археологічної комісії обіймав посаду помічника директора Севастопольського міського банку (Гриневич 1927, с. 23). Крім того, він серйозно захопився історією. Так, 1881р. К.К. Косцюшко-Валюжинич брав активну участь в організації гуртка любителів історії та архео-

© Т.М. ШЕВЧЕНКО, І.Г. ТАРАСЕНКО, 2007